

Naast je. Theologie voor de Zorg

Zorg bestaat uit een onafzienbare hoeveelheid activiteiten: medisch, verpleegkundig, verzorgend. Het beslaat de wereld van gezondheid en ziekte maar ook van welzijn en recht, het is professioneel en institutioneel, speelt zich af in de privésfeer en ad hoc. Geestelijke verzorging is een vorm van die zorg.

Geestelijk verzorgers hebben in de praktijk van hun werk te maken met zowel zorgverleners als zorgontvangers. Dat brengt hen in de unieke positie om het denken over zorg te verhelderen. Geestelijk verzorgers die ook christelijk theoloog zijn, zullen daarbij theologische bronnen zoeken en aanboren. Voor hen is dit artikel geschreven.

Een theologische inbreng in de zorg kan aanhaken bij wat er in de zorgethiek aan onderzoek en reflectie plaatsvindt. Ik maak in dit artikel duidelijk dat het herlezen van het verhaal van de barmhartige Samaritaan daarbij een eigen invalshoek biedt.

Zorgethiek

Zorgethiek is een in de praktijk geboren analyse van zorg en zorgen. Hierin wordt niet direct toegewerkt naar een beslissing in een concrete casus, maar wordt onderzocht wat er in zorgpraktijken en zorgrelaties tussen mensen gebeurt. Inmiddels is zorgethiek uitgewaaid over het hele terrein van zorg en welzijn. Zij stelt bijvoorbeeld de aanname ter discussie dat zorgen beperkt is tot het privéleven of voorbehouden aan vrouwen. Zorgethiek heeft zich ontwikkeld tot een kritische visie op de maatschappij en de heersende machtsverhoudingen en waarden. Wie zorgt er? Wie neemt de verantwoordelijkheid? Wie schuift die af? Hoe organiseert een samenleving de zorg?

Een theologische kijk op zorg kan aansluiten bij zorgethische inzichten. Deze helpen te zien dat zorg niet zomaar een sector in de samenleving is of terug te brengen tot onderlinge verantwoordelijkheden in families en relaties. Zij laat zien dat zorg een wezenlijk onderdeel is van de samenleving als geheel en van talloze concrete verhoudingen en beslissingen. Het begrip 'zorg' wordt hierin breed geïnterpreteerd, in een klassieke omschrijving van Tronto en Fisher uit 1993: 'Alles wat we doen als mens om onze 'wereld' zo te onderhouden, verder te brengen en te herstellen dat we er zo goed als mogelijk in kunnen leven. Die wereld omvat niet alleen onze lichamen en ons zelf maar ook onze omgeving, een ingewikkeld netwerk waaraan we bijdragen om het leven te ondersteunen'¹.

Zorgethica Annelies van Heijst muntte de term 'menslievende zorg'². Het is een bewuste aansluiting bij de traditie van het christelijke liefdesgebod, maar nadrukkelijk niet beperkt tot mensen voor wie die traditie richtinggevend is. Haar doel was het bundelen van moeizame en mooie praktijkervaringen in de zorg met een reflectie op zorg als bijdrage aan een menswaardig bestaan. Ze is kritisch op wat zij 'de zorgfabriek' noemt en kiest partij voor wie daarin als patiënt of als zorgverlener in de knel zitten. Tegelijk verzet ze zich tegen een kijk op zorg als zelfopofferende liefde. Er is in een menslievende

¹ Tronto, 1993.

² Van Heijst, 2005.

zorgrelatie volgens Van Heijst sprake van gratuïteit en wederzijdsheid waarin zowel zorgontvanger als zorgverlener kunnen opbloeien. Met Van Heijsts' begrip 'menslievende zorg' kunnen we theologisch-ethisch zowel het spoor van God in de omgang met mensen als het spoor van ons mensen in onze omgang met elkaar benoemen.

Naastenliefde

Beide sporen ontwaren we ook in een bronverhaal uit het Evangelie, in het gesprek van Jezus met een wetgeleerde die hem vraagt: 'hoe kan ik het echte leven vinden?' In Jezus' antwoord klinkt het dubbele gebod: heb God lief met heel je hart, heel je ziel, heel je kracht, heel je verstand en je naaste als jezelf (Lucas 10,25-37). Meestal wordt van dit leergesprek alleen Jezus' vertelling aangehaald over de Samaritaan die – anders dan twee andere voorbijgangers – een door rovers mishandelde man overeind helpt en verzorgt. Deze vertelling was immers het antwoord op de vervolgvraag van de wetgeleerde: wie is mijn naaste, die ik volgens dat gebod zou moeten liefhebben? De Samaritaan wordt dan neergezet als het toonbeeld van de hulpverlener die zijn eigen veiligheid in de waagschaal stelt om een ander te helpen. Hij was zorgzaam en doortastend: zo moet je het doen! Maar als je dit op deze manier leest zijn de vragen niet weg, want: Wat is de reikwijdte van dit gebod? Moet ik dan iedereen helpen? Is dit geen weg die uitloopt op burn-out of cynisme? Dit zijn in de zorg geen theoretische kwesties, persoonlijk noch collectief. Wat zijn de grenzen van de zorg?

Een omkering

Een nadere theologische reflectie verruimt onze blik. De ontmoeting van Jezus met de wetgeleerde is namelijk meer dan de parabel. Nauwkeurig lezend stuiten we op een bijzondere draai die het verhaal maakt als Jezus na de vertelling over de Samaritaan zijn gespreksgeenoot op zijn beurt een vraag stelt, namelijk: wie was volgens u de naaste van die overvallen man? Deze vraag nodigt de wetgeleerde, maar evenzeer iedereen die het hoort, uit om de eigen afhankelijkheid te overwegen. Stel je voor: je bent in elkaar geslagen, beroofd, gewond, je kan geen kant op. Wie helpt je? Wie is jouw naaste? Er blijkt in de vertelling dan iemand te zijn die mij ziet en niet wegloopt. Iemand die niet onverschillig is en niet bang om zich in te laten met een gewonde. Iemand die me overeind helpt, naar een opvang brengt en daar voor me zorgt. Iemand die betaalt voor eten, drinken en de verdere verzorging. Die is - in Jezus' termen - mijn naaste. Dát is dus degene die ik volgens het dubbele liefdesgebod zou moeten liefhebben als mezelf. Iemand noemde dit 'het evangelie in het gebod': je wordt opgeroepen diegene lief te hebben die jou barmhartigheid heeft bewezen. Met die weldaad begint het.

Hierin is – met een belangrijke kerkelijk-religieuze traditie - een aanwijzing te lezen van hoe Christus optreedt. Ook is het een omschrijving van hoe God met mensen omgaat. Het is die liefde *van* God die bij mensen liefde *tot* God oproept. Maar ook buiten de religieuze traditie geeft het verhaal ruimte: het wijst op de mogelijkheid dat er soms zomaar iemand is die instaat voor een ander, voor jou. Het nodigt uit om zulke gebeurtenissen en verrassende ervaringen te honoreren: des te meer als het iemand is van wie niet bij voorbaat sympathie verwacht zou worden.

Nog een omkering

Hier blijft het echter niet bij. Jezus' vraag aan de wetgeleerde leidt tot een antwoord: 'De naaste is diegene die de overvallen man *eleos* gedaan heeft', die hem barmhartigheid heeft bewezen. Dit Griekse woord typeert een daad die verder gaat dan het gewone. Een daad die uitnodigt tot een relatie waarin ook omgekeerd weldaad verwacht mag worden. Het woord duidt ook de wijze aan waarop God mensen weldoet (denk aan *kyriëleis*). Jezus eindigt daarop met: doe dan net zo! Hiermee roept hij de wetgeleerde op, om, net als de Samaritaan, barmhartigheid te bewijzen, op deze wijze 'naaste' te worden en (in de lijn van de religieuze uitleg) Christus te volgen.

Als het ons duizelt, is dat precies de bedoeling. De rollen liggen niet vast. Wie de naaste is, verspringt: de naaste die jou liefheeft, de naaste die jij volgens het gebod zult liefhebben, de naaste die jij kunt zijn. Deze omkeringen geven speelruimte en precies daarin ligt een aanknopingspunt voor het theologisch denken over zorgverhoudingen.

Ontvankelijkheid, deelname, bezieling

In deze omkeringen beluister ik drie uitnodigingen. Ze liggen in het verlengde van wat Annelies van Heijst schrijft in *Menslievende zorg*, maar leggen een eigen accent.

In de eerste plaats is er de uitnodiging om te leren ontvangen. Besef als persoon, als samenleving, dat het niet begint bij jouw goede bedoelingen of bij jouw opgave, maar dat je in de relatie met een ander iemand ontmoet die jou naaste zou kunnen zijn. De zorgverlener krijgt dus de uitdaging degene aan wie zij of hij zorg biedt, zó tegemoet te treden dat er een verwachting meespeelt: wat wordt mij in jou geschonken?

Ontvankelijkheid is een levenskunst die je kunt leren als je beseft hoezeer je ook zelf afhankelijk was – te beginnen bij je eigen geboorte – en bent. Je was, je bent en je blijft op de gunst van anderen aangewezen.

Degene die zorg ontvangt, cliënt, patiënt, afhankelijke, krijgt een vergelijkbare uitnodiging. Ook dit geldt in het klein en in het groot, en zelfs in de verhouding tussen bevolkingsgroepen en landen. Het is een enorme opgave om afhankelijk te zijn of afhankelijk te worden. Zou degene die jou hulp biedt, werkelijk je naaste kunnen zijn, iemand die jou weldoet? Dus niet als een almacht, waarop je je eigen onmacht kunt afreageren, maar als een mens die jou ziet, zoals jij de ander ziet? En omgekeerd: zou jij niet de naaste kunnen zijn van degene die jou hulp biedt? Je kunt in jouw afhankelijkheid en met jouw vraag om bijstand ook een geschenk zijn voor de ander. Dat besef maakt je sterk.

In de tweede plaats is er de uitnodiging van de onderlinge erkenning in *deelname*, participatie. De zorgverlener staat niet hoog en droog terzijde maar raakt betrokken in het leven en de mogelijke misère van degene die op zorg is aangewezen. Hulp is dan geen manier om je ervan af te maken, je geweten schoon te vegen of je zo min mogelijk te laten storen door de ander, maar de opening van een mogelijke relatie. Deelgenootschap. Ook dit geldt in het klein en in het groot.

Omgekeerd heeft de ontvanger niet te maken met een automaat of een anonieme hulpverlener, maar met een persoon met eigen beperkingen en gaven. Als ontvanger ben je

zo ook een ‘tegenover’ van degene die jou hulp biedt, met een naam, een eigen stem. Je kunt je dus laten kennen als de mens die je bent, in de verwachting van een werkelijke ontmoeting. Zo kan er *interactie* ontstaan, een geschiedenis in het klein of in het groot, waarin de een de ander en de ander de een erkent en respecteert.

In de derde plaats nodigt deze wijze van zorgen en verzorgd worden uit om een bron van *inspiratie* en motivatie te worden. Als een hulpverlener niet uitgeput raakt en zich overvraagd voelt, maar erkenning krijgt. Als een op hulp aangewezen niet bevoogd en gekleineerd wordt maar werkelijk gezien wordt en zich laat zien. Kortom: als in de zorgrelatie de verwachting leeft dat de ander een naaste zou kunnen zijn die ‘barmhartigheid bewijst’, die je weldoet en die ook op jouw respons is aangewezen, dan is er aan beide kanten sprake van menslievende zorg. Dan is er oog voor de wederkerigheid van de zorgrelatie waar zowel de zorgverlener als de zorgontvanger iets goeds aan beleeft.

Dat kan helpen

Geestelijk verzorgers kunnen in hun werk een naaste tegemoet zien die hen goed doet en barmhartigheid bewijst. Als zij zichzelf en andere zorgverleners uitnodigen te benoemen waarin zij zelf ook ontvangers zijn kan dit een ervaring van uitgeknepen worden relativeren³. Geestelijk verzorgers kunnen cliënten, bewoners of patiënten uitnodigen te onderkennen waarin zij zelf van belang zijn en naaste zijn die de ander weldaad bewijst. Dit kan een ervaring van gekleineerd te worden door de ontvangen zorg, relativeren. Daarnaast geeft het zorgverleners noodzakelijke en heilzame feedback.

Een zorgorganisatie die er eer in stelt zorgbehoevenden als persoon serieus te nemen, kan beloond worden met een veel beter afgestemde behandeling, die niet alleen meer oplevert maar ook bijdraagt aan minder geharnaste verhoudingen. Zelfbewuste cliënten- en patiëntenorganisaties helpen met hun eigen deskundigheid enorm bij het beter afstemmen van zorg, meer dan wanneer ze zich laten gebruiken in de lobby van bijvoorbeeld de farmaceutische industrie.

Christologie

De gelijkenis van de Samaritaan en de raamvertelling van het gesprek tussen Jezus en de wetgeleerde kunnen ons zo de ogen openen voor wat er in de zorg gebeurt: voor het ontmoeten van je naaste die jou een weldaad bewijst. Maar... is dat geen al te idealistische kijk? Kun je zo wel recht doen aan het moeilijke werk van zorgen, aan de ellende en de viezigheid, aan het onverteerbare van afhankelijk te moeten zijn tot in de kleinste dingen? Aan de conflicten? Hoe kan dit inzicht helpen in uitzichtloosheid en de pijn? Ook deze kritische vragen komen binnen de zorgethiek aan de orde⁴. In dit artikel is niet geprobeerd een oplossing te bieden voor het lijden. Waar het hier om gaat is dat we een dimensie van de zorgwerkelijkheid op het spoor kunnen komen waar Jezus zelf in gemoeid is. Hij is *zelf* iemand die hulp biedt en om wederliefde vraagt, iemand die onze naaste *is*. Hij is zelf degene die ons oproept hem na te volgen, naaste te zijn, anderen lief te hebben zoals hij ons heeft liefgehad. En - niet het minst van belang - hij is ook degene die ons

³ Het onderzoek van Beate Giebner wijst in die richting (Giebner, 2015).

⁴ Van de Kamp, 2025.

tegemoetkomt als degene die om onze bijstand vraagt.

Dit laatste wordt heel dringend gezegd in een ander bekend Bijbelverhaal dat meespeelt in de zorg: de scène in het Mattheüs-evangelie waarin Jezus de komst van de Mensenzoon bespreekt in gelijkenissen van Gods komende koningschap (Mattheüs 25: 31-46). Dit fragment werpt op een andere manier licht op wat er in de zorg gebeurt. De Mensenzoon *vereenzelvigt* zich hier expliciet met wie afhankelijk zijn van de aandacht, de ontferming, het bezoek van anderen: Ik zat in de gevangenis, ik had honger, ik had geen kleren...

Diegene die we – in de lijn van Lucas' verhaal – als onze naaste kunnen herkennen in degene die ons te hulp komt, is *zelf* ook degene van wie wij de naaste kunnen zijn, die een beroep op ons doet. Ook de vraag om hulp – hoe welkom of onwelkom die ook is, hoe verwijtend of hoe claimend, hoe helder of hoe impliciet - is een weldaad. Die vraag kan een confrontatie zijn die onze rust verstoort maar ons zo ook terugroept in de werkelijkheid. Ze geeft ons de gelegenheid op onze beurt wel te doen, in weerwoord en in inzet. De liefde *van* die naaste vraagt om liefde *voor* de naaste.

*Als de mens die naast je is
gave en geheimenis
deelgenoot in deernis*
Martin Walton

Het geheim van de zorg

Theologisch gesproken: Christus is onze naaste geworden en treedt ons tegemoet, in de gestalte van degene die ons weldoet en in de gestalte van degene die van onze weldaad afhankelijk is. Die verborgen tegenwoordigheid in onze werkelijkheid is een motiverende kracht in elke zorgrelatie. Dat daagt geestelijk verzorgers die in deze theologische traditie staan uit om in hun eigen werk en in de contacten met collega's en zorgontvangers die verschillende perspectieven open te houden.

Dick de Jong

Om verder te lezen

Merz, A. (2016), *Compassie in de evangeliën*. Dieslezing PThU.

Giebner, B. (2015), *Gedeelde ruimte. De ontvankelijkheid van zorgverleners in patiëntencontacten*.

Dissertatie UVA ([UvA DARE | Gedeelde ruimte: De ontvankelijkheid van zorgverleners in patiëntencontacten](#)).

Heijst, A. van (2005) *Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit*. (Kampen: Klement)

Heijst, A. van (2008) *Iemand zien staan*. (Kampen: Klement)

Jong, D. de (2024), *... als de mens die naast je is. Theologisch denken over zorg en zorgen*. Dissertatie PThU (Utrecht: Eburon)

Kamp, J. van der (2026) *Verbloemd lijden. Een zorgethisch onderzoek naar het laatmoderne ideaal van een 'geslaagd leven'*. Dissertatie VU (<https://doi.org/10.5463/thesis.1482>)

Nistelrooij, I. van (2022) *Basisboek zorgethiek*. Heeswijk: Berne.

Tronto, J. (1993), *Moral Boundaries. A political argument for an Ethic of Care*. New York / Londen 1993